

คู่มือ

พระไตรปิฎกฉบับแปลคำต่อคำกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคมโลก
ประจำปี ๒๕๖๗

Word-by-Word Translation Tipitaka and
Buddhism Propagation to Global Society

๒๐๒๔

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๘

พระอภิธรรมปิฎก ยมก ภาค ๑

ได้รับทุนอุดหนุนโครงการจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

ปีงบประมาณ ๒๕๖๗

คู่มือ การเรียนรู้
พระไตรปิฎกฉบับแปลโดยศัพท์ (คำต่อคำ)
พระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๘
พระอภิธรรมปิฎก ยมก ภาค ๑

คำชี้แจง

วัตถุประสงค์ของการจัดทำคู่มือการเรียนรู้พระไตรปิฎกฉบับแปลโดยศัพท์ (Word-by-Word Tipitaka Translation) มี ๒ ประการหลัก คือ ๑. เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของศัพท์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับบาลี ที่เป็นอักษรไทยและอักษรโรมัน ทุกคำ และ ๒. เพื่อให้ความหมายของศัพท์แต่ละคำที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่ม ได้ช่วยสร้างให้ภาษาบาลีเป็นภาษาที่คงอยู่ และสืบเนื่องคู่กับพระพุทธศาสนา

ยมก เป็นชื่อของคัมภีร์ที่ ๖ ในพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งประกอบด้วยทั้งหมด ๗ คัมภีร์ (สัตตปกรณ) ได้แก่ ๑) ธัมมสังคณี (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔) ๒) วิภังค์ (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕) ๓) ธาตุกถา (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖) ๔) ปุคคลบัญญัติ (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖) ๕) กถาวิตถุ (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๗) ๖) ยมก (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๘-๓๙) และ ๗) ปฏฐาน (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๔๐-๔๕)

คำว่า ยมก แปลว่า "คู่" และมีที่มาจากการแสดงสภาวะธรรมในรูปแบบเป็นคู่ ๆ ตามหลักธรรม ซึ่งจัดหมวดหมู่ธรรมให้เห็นความสัมพันธ์กันเป็นคู่ เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายและขอบเขตของธรรมเหล่านั้นอย่างชัดเจน โดยหมวดหมู่สภาวะธรรมในยมนี้นี้ทั้งหมด ๑๐ หมวด ได้แก่ ๑) หมวดสภาวะธรรมที่เป็นมูล ๒) หมวดขันธ ๓) หมวดอายตนะ ๔) หมวดธาตุ ๕) หมวดสังขาร ๖) หมวดสังขาร ๗) หมวดอนุสัย ๘) หมวดจิต ๙) หมวดสภาวะธรรมในกุศลตีกะ และ ๑๐) หมวดอินทรีย์

แต่ละหมวดของยมนั้นประกอบด้วยการตั้งคำถามแบบ อนุโลม (ถามไปตามลำดับ) และ ปฏิโลม (ถามย้อนกลับ) ทำให้เกิดการตอบที่มีทั้งการตอบรับ (อามนตา) และการตอบปฏิเสธ เพื่อจำแนกและทำความเข้าใจสภาวะธรรมแต่ละหมวดอย่างละเอียดลึกซึ้ง

ในการจัดทำการแปลพระไตรปิฎกฉบับบาลี อักษรไทยและอักษรโรมัน ได้จัดทำออกเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จากพระไตรปิฎก ทุกคำศัพท์นั้น เกิดจากความร่วมมือในการแปลจากบุคลากรทางพุทธศาสนา จาก ๓ กลุ่มสถาบันการศึกษา คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาประเทศศรีลังกา และมหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งมุ่งหวังว่าความเข้าใจในความหมายของภาษาที่พระผู้มีพระภาค ทรงใช้ในการเทศนาสั่งสอน จึงเป็นส่วนใช้พระพุทธศาสนายั่งยืน และถาวรอยู่ตลอดไป

ในคู่มือการศึกษาพระไตรปิฎกฉบับแปลคำต่อคำ คณะผู้ดำเนินการได้พยายามอย่างยิ่งในการสร้างความเข้าใจในคำศัพท์ที่แสดงด้วยการแปลคำต่อคำ ให้เกิดขึ้นกับพุทธศาสนิกชน และผู้สนใจศึกษาความหมายของบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้แสดงธรรมเทศนา ในขณะเดียวกัน คณะผู้ดำเนินการ ได้สรุปประเด็นของธรรมที่สำคัญ ควรแก่การเรียนรู้ และการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของแต่ละคน ให้บรรลุจุดหมายที่เป็นความสงบสุขสูงสุดของชีวิต การจัดทำคู่มือ จึงแบ่งออกเป็นบท ในแต่ละบทก็จะเป็นการกล่าวถึงธรรมที่บรรจุอยู่ในแต่ละส่วนของเล่ม พร้อมกับยกตัวอย่างของพระบาลีที่เกี่ยวข้องกับธรรมที่สรุปมาให้ศึกษา ผู้ใช้คู่มือจึงจะศึกษาถึงคำอธิบายธรรม มีบาลีประกอบ ต่อด้วยบทแปลแบบคำต่อคำ และตามด้วยบทแปลโดยความที่ได้จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

สารบัญ

บทที่	เนื้อหา	หน้า
๑	มูลยมก	๕
๒	ชั้นธยมก	๑๔
๓	อายตณยมก	๑๘
๔	ธาตุยมก	๒๔
๕	สัจจยมก	๒๙

บทที่ ๑

มูลยมก

มูลยมก เป็นหลักธรรมหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญในการทำความเข้าใจถึงรากเหง้าหรือที่มาของสภาวะธรรมทั้งหลาย มูล หรือ เหตุ ในที่นี้หมายถึงรากฐานแห่งสภาวะธรรม ที่ถูกแบ่งออกเป็นสี่ประเภทหลัก ได้แก่ กุศลมูล (รากเหง้าแห่งความดี) อกุศลมูล (รากเหง้าแห่งความชั่ว) อัปยาคตมูล (รากเหง้าสภาวะธรรมที่เป็นกลาง ไม่ดีไม่ชั่ว) และนามมูล (รากเหง้าที่เป็นนามธรรม) การศึกษาเรื่องมูลยมกช่วยให้เข้าใจว่าสภาวะธรรมแต่ละประเภทมีมูลรากฐานมาจากอะไร และความสัมพันธ์กันระหว่างสภาวะธรรมเหล่านั้น

ในมูลยมก คำว่า "มูล" ยังมีคำไวพจน์อื่นอีก ๙ คำ ซึ่งต่างก็สะท้อนถึงแนวคิดเกี่ยวกับรากเหง้าของสภาวะธรรมในมุมมองที่แตกต่างกันไป เพื่อให้เข้าใจถึงที่มาของสภาวะธรรมทั้งในด้านของเหตุ ต้นเหตุ แดนเกิด อารมณ์ และปัจจัย การทำความเข้าใจถึงมูลเหล่านี้จะนำไปสู่การพิจารณาและละสภาวะธรรมที่ไม่ดี (อกุศล) และสนับสนุนการปฏิบัติในทางกุศลอย่างเหมาะสม

เป้าหมายของมูลยมกคือการทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจอย่างชัดเจนว่าสภาวะธรรมใดเป็นรากฐานของอะไร มีความสัมพันธ์และอาศัยซึ่งกันและกันอย่างไร เพื่อสามารถละทิ้งรากเหง้าแห่งความไม่ดีได้โดยสิ้นเชิง

ตัวอย่าง

๑. บาฬี มูลยมก

๑. มูลยมก

๑. มูลวารอุทเทโส

๑. กุศลปโท นยจตุกกัม

๑. เย เกจิ กุสลา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลา? เย วา ปน กุสลมมูลา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๒. เย เกจิ กุสลา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลเณ เอกมูลา? เย วา ปน กุสลมมูลเณ เอกมูลา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๓. เย เกจิ กุสลมมูลเณ เอกมูลา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลเณ อญญมญญมูลา? เย วา ปน กุสลมมูลเณ อญญมญญมูลา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๔. เย เกจิ กุสลา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลมูลา? เย วา ปน กุสลมมูลมูลา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๕. เย เกจิ กุสลา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลเณ เอกมูลมูลา? เย วา ปน กุสลมมูลเณ เอกมูลมูลา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๖. เย เกจิ กุสลมมูลเณ เอกมูลมูลา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลเณ อญญมญญมูลมูลา? เย วา ปน กุสลมมูลเณ อญญมญญมูลมูลา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๗. เย เกจิ กุสลา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลกา? เย วา ปน กุสลมมูลกา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๘. เย เกจิ กุสลา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลเณ เอกมูลกา? เย วา ปน กุสลมมูลเณ เอกมูลกา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๙. เย เกจิ กุสลมมูลเณ เอกมูลกา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลเณ อญญมญญมูลกา? เย วา ปน กุสลมมูลเณ อญญมญญมูลกา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๑๐. เย เกจิ กุสลา ฌมมา สพเพ เต กุสลมมูลมูลกา? เย วา ปน กุสลมมูลมูลกา สพเพ เต ฌมมา กุสลา?

๑๑. เย เกจิ กุสลา ธมมา สัพเพ เต กุสลมฺULEน เอกมฺULEมฺULEกา? เย วา ปน กุสลมฺULEน เอกมฺULEมฺULEกา สัพเพ เต ธมมา กุสลา?

๑๒. เย เกจิ กุสลมฺULEน เอกมฺULEมฺULEกา ธมมา สัพเพ เต กุสลมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEมฺULEกา? เย วา ปน กุสลมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEมฺULEกา สัพเพ เต ธมมา กุสลา?

๒. อุกุสลา ธมมา (๑) มฺULEนโย

๑๓. (ก) เย เกจิ อุกุสลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

๑๔. (ก) เย เกจิ อุกุสลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEน เอกมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEน เอกมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

๑๕. (ก) เย เกจิ อุกุสมฺULEน เอกมฺULEลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

(๒) มฺULEมฺULEนโย

๑๖. (ก) เย เกจิ อุกุสลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

๑๗. (ก) เย เกจิ อุกุสลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEน เอกมฺULEมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEน เอกมฺULEมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

๑๘. (ก) เย เกจิ อุกุสมฺULEน เอกมฺULEมฺULEลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

(๓) มฺULEกนโย

๑๙. (ก) เย เกจิ อุกุสลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

๒๐. (ก) เย เกจิ อุกุสลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEน เอกมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEน เอกมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

๒๑. (ก) เย เกจิ อุกุสมฺULEน เอกมฺULEลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

(๔) มฺULEมฺULEกนโย

๒๒. (ก) เย เกจิ อุกุสลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

๒๓. (ก) เย เกจิ อุกุสลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEน เอกมฺULEมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEน เอกมฺULEมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

๒๔. (ก) เย เกจิ อุกุสมฺULEน เอกมฺULEมฺULEลา ธมมา สัพเพ เต อุกุสมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEมฺULEลา? (ข) เย วา ปน อุกุสมฺULEน อญฺญมญฺญมฺULEมฺULEลา สัพเพ เต ธมมา อุกุสลา?

๒. การแปลคำต่อคำ

มฺULEยมกํ – มฺULEยมก/

อุทฺเทสวาโร – วาระเป็นเครื่องแสดงซึ่งบทที่พึงยกขึ้นแสดง/

๑. เย เกจิ – เหล่าใดเหล่าหนึ่ง/ กุสลา – ที่เป็นกุศล/ ธมมา – ธรรมทั้งหลาย/ สัพเพ – ทั้งปวง/

๗. เย เกจิ - เหล่าใดเหล่าหนึ่ง/ กสลา - ที่เป็นกศล/ ธมมา - ธรรมทั้งหลาย/ สัพเพ - ทั้งหมด/

๒. อกุลสลา - ที่ป็นอกกุล/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/

(១) ធុនប្រតិបត្តិ - ធុនប្រតិបត្តិ/

๑๓. (ก) เย เกจิ - เหล่าใดเหล่าหนึ่ง/ อุกุสลา - ที่เป็นอกุศล/ ฐมมา - ธรรมทั้งหลาย/ สัพเพ -
 ทั้งปวง/ เต - เหล่านั้น/ [ฐมมา - ธรรมทั้งหลาย]/ อุกุศลมูลา? - เป็นรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล?/

(ข) เย - เหล่าใด/ วา ปน - ก็ หรือว่า/ [ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย]/ อุกุสลมฺูลา - เป็นรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ สฬฺเพ - ทั้งปวง/ เต - เหล่านั้น/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ อุกุสลา? - เป็นอกุศล?/

๑๔. (ก) เย เกจิ – เหล่าใดเหล่าหนึ่ง/ อกุศล – ที่เป็นอกุศล/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ สัพเพ – ทั้งปวง/ เต – เหล่านั้น/ [ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ อกุศลมูลเณ – กับรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ เอกมูลกา? – เป็นธรรมที่มีธรรมอย่างเดียวกันเป็นรากเหง้า?/

(ข) เย - เหล่าใด/ วา ปน - ก็ หรือว่า/ [ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย]/ อกุสฺสมูลเณ - กับรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ เอกมูลกา - เป็นธรรมที่มีธรรมอย่างเดียวกันเป็นรากเหง้า/ สพฺเพ - ทั้งปวง/ เต - เหล่านั้น/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ อกุสฺสา? - เป็นอกุศล?/

๑๕. (ก) เย เกจิ – เหล่าใดเหล่าหนึ่ง/ [ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ อุกุสลมฺulen – กัปรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ เอกมฺลกา – เป็นธรรมที่มีธรรมอย่างเดียวกันเป็นรากเหง้า/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ สัพเพ – ทั้งปวง/ เต – เหล่านั้น/ [ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ อุกุสลมฺulen – กัปรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ อญฺญมญฺญมฺလာ? – เป็นธรรมมีมูลอาศัยซึ่งกันและกัน?/

(ข) เย - เหล่าใด/ วา ปน - ก็ หรือว่า/ [ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย]/ อุกฺกมฺมเลน - กับรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ อณฺณมณฺณมฺมา - เป็นธรรมมีมูลอาศัยซึ่งกันและกัน/ สพฺเพ - ทั้งปวง/ เต - เหล่านั้น/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ อุกฺกตา? - เป็นอกุศล?/

(๒) มุลมุลนโย - มุลมุลนัย/

๑๖. (ก) เย เกจิ – เหล่าใดเหล่าหนึ่ง/ อกุศล – ที่เป็นอกุศล/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ สัพเพ – ทั้งปวง/ เต – เหล่านั้น/ [ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ อกุศลมูลมูลา? – เป็นธรรมมีมูลที่เป็นรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล?/

(ข) เย - เหล่าใด/ วา ปน - ก็ หรือว่า/ [ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย]/ อุกฺขลมูลมูลา - เป็นธรรมมีมูลที่เป็นรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ สทฺธเพ - ทั้งปวง/ เต - เหล่านั้น/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ อุกฺขลา? - เป็นอกุศล?/

๑๗. (ก) เย เกจิ – เหล่าใดเหล่าหนึ่ง/ อกุศล – ที่เป็นอกุศล/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ สัพเพ – ทั้งปวง/ เต – เหล่านั้น/ [ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ อกุศลมูล – กับรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ เอกมูล มลา? – เป็นธรรมมีมูลที่เป็นรากเหง้าอย่างเดียวกัน?/

(ข) เย - เหล่าใด/ วา ปน - ก็ หรือว่า/ [ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย]/ อุกฺกุสฺสมุเลน - กับรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ เอกมฺมุลา - เป็นธรรมมีมูลที่เป็นรากเหง้าอย่างเดียวกัน/ สัพเพ - ทั้งปวง/ เต - เหล่านั้น/ ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย/ อุกฺกุสฺสา? - เป็นอกุศล?/

๑๘. (ก) เย เกจิ – เหล่าใดเหล่าหนึ่ง/ อุกุสลมุเลน – กับรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ เอกมูลมุลา – เป็นธรรมมีมูลที่เป็นรากเหง้าอย่างเดียวกัน/ สัพเพ – ธรรมทั้งหลาย/ สัพเพ – ทั้งปวง/ เต – เหล่านั้น/ [ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ อุกุสลมุเลน – กับรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ อภยญมณฺญมุลา? – เป็นธรรมมีมูลที่เป็นรากเหง้าอาศัยซึ่งกันและกัน?/

(ข) เย - เหล่าใด/ วา ปน - ก็ หรือว่า/ [ธมฺมา - ธรรมทั้งหลาย]/ อุกฺขลฺมเลน - กับรากเหง้า

๒๔. (ก) เย เกจิ – เหล่าใดเหล่าหนึ่ง/ อุกุสฺสมูลเสน – กับรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ เอกมุลมุลกา – มีมูลที่เป็นรากเหง้าอย่างเดียวกัน/ ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย/ สพฺเพ – ทั้งปวง/ เต – เหล่านั้น/ [ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ อุกุสฺสมูลเสน – กับรากเหง้าแห่งกรรมที่เป็นอกุศล/ อณฺณมณฺณมุลมุลกา? – เป็นธรรมมีมูลที่เป็นรากเหง้าอาศัยซึ่งกันและกัน?/

~ ๑๑ ~

สรุป

มูลยมก เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ "มูล" หรือ "รากเหง้า" ของสภาวะธรรม ซึ่งหมายถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้สภาวะธรรมต่างๆ เกิดขึ้นหรือดับไป โดยในคัมภีร์ปฏิฐานมีการใช้คำว่า **มูล** แทน **เหตุ** ซึ่งหมายถึงรากเหง้าแห่งสภาวะธรรมทั้งหลาย โดยแบ่งเป็น ๔ ประเภทหลัก ได้แก่

๑. **กุศลมูล**: รากเหง้าของสภาวะธรรมที่เป็นกุศล ได้แก่ อโลภะ (ไม่โลภ), อโทสะ (ไม่โกรธ), อโมหะ (ไม่หลง)

๒. **อกุศลมูล**: รากเหง้าของสภาวะธรรมที่เป็นอกุศล ได้แก่ โลภะ (ความโลภ), โทสะ (ความโกรธ), โมหะ (ความหลง)

๓. **อัปายาทมูล**: รากเหง้าที่เป็นกลางๆ ไม่ดีหรือไม่ชั่ว

๔. **นามมูล**: รากเหง้าที่เป็นนามธรรมซึ่งครอบคลุมทั้งกุศลมูล, อกุศลมูล และอัปายาทมูล

วัตถุประสงค์ของการศึกษา มูลยมก มี ๓ ประการ:

๑. เพื่อรู้ชัดว่าสภาวะธรรมใดเป็นมูลหรือไม่เป็นมูล

๒. เพื่อรู้ว่สภาวะธรรมใดมีมูลอย่างเดียวกันและต่างกัน

๓. เพื่อเข้าใจว่าสภาวะธรรมใดมีมูลอาศัยกันและไม่อาศัยกัน

เมื่อเข้าใจแล้ว สามารถละรากเหง้าของอกุศลมูลได้หมด ซึ่งจะทำให้สภาวะธรรมเหล่านั้นไม่กลับมาเกิดอีก ในทางปฏิบัติ เน้นการละ **อกุศลมูล** ๓ ประการ ได้แก่ โลภะ, โทสะ, โมหะ เพราะเป็นเหตุแห่งทุกข์ ส่วน **กุศลมูล** เป็นเครื่องมือที่ช่วยละอกุศลมูล

นัยของมูลยมก แบ่งออกเป็น ๔ นัยหลัก ได้แก่:

๑. มูลนัย: ว่าด้วยสภาวะธรรมที่เป็นมูล

๒. มูลมูลนัย: ว่าด้วยสภาวะธรรมที่มีมูลเป็นมูล

๓. มูลกนัย: ว่าด้วยสภาวะธรรมที่มีมูล

๔. มูลมูลกนัย: ว่าด้วยสภาวะธรรมที่มีมูลเป็นมูลและมีความสัมพันธ์กัน

ข้อคิดตามหลักธรรม:

๑. **ความเข้าใจในเหตุปัจจัย**: การเข้าใจถึงรากเหง้าของสภาวะธรรมต่างๆ ทำให้เรารู้ที่มาของปัญหาหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิต หากเราสามารถระบุได้ว่าเหตุปัจจัยใดที่ทำให้เกิดทุกข์ เราก็จะสามารถแก้ไขได้ตรงจุด เช่น การละโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นรากเหง้าแห่งทุกข์

๒. **การละอกุศลและเจริญกุศล**: ธรรมะสอนให้เราเน้นการละอกุศลมูล เพราะอกุศลมูลเป็นเหตุแห่งทุกข์ ขณะเดียวกันกุศลมูลก็เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและปราบปรามอกุศล เปรียบเสมือนแม่ทัพที่ช่วยปราบกิเลส

๓. **อาศัยเหตุปัจจัยเพื่อการเจริญในธรรม**: ในการปฏิบัติธรรม การพิจารณาสภาวะธรรมตามหลักเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) ช่วยให้เราตระหนักถึงความไม่เที่ยง และสามารถปล่อยวางสิ่งที่ยึดถืออยู่ ซึ่งนำไปสู่ความสงบของจิตใจ

การศึกษามูลยมกไม่เพียงแคเพื่อการเรียนรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางในการละกิเลสและบรรลุธรรม

บทที่ ๒

ชั้นมัธยม

ชั้นมัธยมเป็นหัวข้อธรรมสำคัญในพระอภิธรรมปิฎกที่ว่าด้วยชั้น ๕ ซึ่งเป็นกองแห่งสภาวะธรรมที่ประกอบด้วยรูป (ร่างกาย) และนาม (จิตใจ) อันได้แก่รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น ชั้น ๕ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบของมนุษย์และสรรพสิ่งตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเพื่อให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจและพิจารณาธรรมชาติของสรรพสิ่งที่ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

การศึกษาชั้นตามแนวของชั้นมัธยมจึงมีจุดมุ่งหมายหลัก ๓ ประการ คือ การรู้จัก (ญาติปริยญา) การพิจารณาสภาวะธรรมตามความจริง (ตัตถปริยญา) และการละความยึดมั่นถือมั่น (ปหานปริยญา) เมื่อเข้าใจธรรมชาติของชั้น ๕ อย่างถ่องแท้ จะนำไปสู่การปล่อยวางอุปาทาน และความเห็นผิดเรื่องความเป็นตัวตน ค่อย ๆ บรรลุถึงการหลุดพ้นจากทุกข์ในที่สุด

บทนี้จึงมุ่งเน้นการอธิบายชั้น ๕ อย่างละเอียด โดยแบ่งเป็นนัยและวาระต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจในชั้นธรรม และสามารถนำไปใช้ในการพิจารณาและปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อการพ้นทุกข์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

ตัวอย่าง ชั้นมัธยม

๑. บาลี

๒. ขนธมกัม

๑. ปณฺณตติวโร

อุทเทโส

๑. ปณฺจกฺขนฺธา รุปกฺขนฺโธ เวทนามกฺขนฺโธ สณฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ.

๑. ปทโสธนวาโร

(ก) อนุโลมัม

๒. (ก) รุปํ รุปกฺขนฺโธ?

(ข) รุปกฺขนฺโธ รุปํ?

(ก) เวทนา เวทนามกฺขนฺโธ?

(ข) เวทนามกฺขนฺโธ เวทนา?

(ก) สณฺญา สณฺญากฺขนฺโธ?

(ข) สณฺญากฺขนฺโธ สณฺญา?

(ก) สงฺขารสงฺขารกฺขนฺโธ?

(ข) สงฺขารกฺขนฺโธ สงฺขาร?

(ก) วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ?

(ข) วิญฺญาณกฺขนฺโธ วิญฺญาณ?

(ข) ปจฺจนีกัม

๓. (ก) น รุปํ น รุปกฺขนฺโธ?

(ข) น รุปกฺขนฺโธ น รุปํ?

- (ก) น เวทนา น เวทนาภขณโร?
- (ข) น เวทนาภขณโร น เวทนา?
- (ก) น สลยญา น สลยญาภขณโร?
- (ข) น สลยญาภขณโร น สลยญา?
- (ก) น สงขารรา น สงขารภขณโร?
- (ข) น สงขารภขณโร น สงขารรา?
- (ก) น วิญญาณํ น วิญญาณภขณโร?
- (ข) น วิญญาณภขณโร น วิญญาณํ?

๒. การแปลคำต่อคำ

๒. ขนฺธยมกํ – ขันธยมก/

๑. ปณฺณตติวโร – วาระเป็นเครื่องแสดงซึ่งการบัญญัติ/

อุทเทโส – การยกขึ้นแสดง/

๑. ปญฺจภขณธา – ขันธทั้งหลาย ๕ ประการ ได้แก่/ [๑] รูปภขณโร – ขันธคือรูป/ [๒] เวทนาภขณโร – ขันธคือเวทนา/ [๓] สลยญาภขณโร – ขันธคือสัญญา/ [๔] สงขารภขณโร – ขันธคือสังขาร/ [๕] วิญญาณภขณโร; – ขันธคือความรู้แจ้ง/

๑. ปทโสธนวโร – ปทโสธนวาร/

อนุโลมํ – อนุโลม/

๒. “รูปํ – รูป/ รูปภขณโร? – เป็นขันธคือรูป?/ “รูปภขณโร – ขันธคือรูป/ รูป? – เป็นรูป?/ “เวทนา – เวทนา/ เวทนาภขณโร? – เป็นขันธคือเวทนา?/ “เวทนาภขณโร – ขันธคือเวทนา/ เวทนา? – เป็นเวทนา?/ “สลยญา – สัญญา/ สลยญาภขณโร? – เป็นขันธคือสัญญา?/ “สลยญาภขณโร – ขันธคือสัญญา/ สลยญา? – เป็นสัญญา?/ “สงขารรา – สังขารทั้งหลาย/ สงขารภขณโร? – เป็นขันธคือสังขาร?/ “สงขารภขณโร – ขันธคือสังขาร/ สงขารรา? – เป็นสังขาร?/ “วิญญาณํ – ความรู้แจ้ง/ วิญญาณภขณโร? – เป็นขันธคือความรู้แจ้ง?/ “วิญญาณภขณโร; – ขันธคือความรู้แจ้ง/ วิญญาณํ? – เป็นความรู้แจ้ง?/

ปัจจนิกํ – ปัจจนิกะ/

๓. “น รูปํ – ที่มีใช้รูป/ [รูป – รูป]/ น รูปภขณโร? – ไม่เป็นขันธคือรูป?/ “น รูปภขณโร – ที่มีใช้ขันธคือรูป/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น รูป? – มีใช้รูป?/ “น เวทนา – ที่มีใช้เวทนา/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น เวทนาภขณโร? – ไม่เป็นขันธคือเวทนา?/ “น เวทนาภขณโร – ที่มีใช้ขันธคือเวทนา/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น เวทนา? – ไม่เป็นเวทนา?/ “น สลยญา – ที่มีใช้สัญญา/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น สลยญาภขณโร? – ไม่เป็นขันธคือสัญญา?/ “น สลยญาภขณโร – ที่มีใช้ขันธคือสัญญา/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น สลยญา? – ไม่เป็นสัญญา?/ “น สงขารรา – ที่มีใช้สังขาร/ [ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ น สงขารภขณโร? – ไม่เป็นขันธคือสังขาร?/ “น สงขารภขณโร – ที่มีใช้ขันธคือสังขาร/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น สงขารรา? – ไม่เป็นสังขาร?/ “น วิญญาณํ – ที่มีใช้ความรู้แจ้ง/ [รูป – รูป]/ น วิญญาณภขณโร? – ไม่เป็นขันธคือความรู้แจ้ง?/ “น วิญญาณภขณโร; – ที่มีใช้ขันธคือความรู้แจ้ง/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น วิญญาณํ? – ไม่เป็นความรู้แจ้ง?/

๓. การแปลโดยความ

ชั้นยวมก

๑. ปณัตติวารอุทเทส

[๑] ชั้น ๕ คือ ๑. รูปชั้น (กองรูป) ๒. เวทนาชั้น (กองเวทนา) ๓. สัญญาชั้น (กองสัญญา) ๔. สังขารชั้น (กองสังขาร) ๕. วิญญาณชั้น (กองวิญญาณ)

๑. ปทโสธนวาร

อนโลม

[๒] รูป เป็นรูปชั้นใช้ไหม รูปชั้น เป็นรูปใช้ไหม เวทนา เป็นเวทนาชั้นใช้ไหม เวทนาชั้น เป็นเวทนาใช้ไหม สัญญา เป็นสัญญาชั้นใช้ไหม สัญญาชั้น เป็นสัญญาใช้ไหม สังขาร เป็นสังขารชั้นใช้ไหม สังขารชั้น เป็นสังขารใช้ไหม วิญญาณ เป็นวิญญาณชั้นใช้ไหม วิญญาณชั้น เป็นวิญญาณใช้ไหม (๒๖)

ปัจจุบันีกะ

- [๓] สภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูป ไม่เป็นรูปชั้นใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปชั้น ไม่เป็นรูปใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นเวทนา ไม่เป็นเวทนาชั้นใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นเวทนาชั้น ไม่เป็นเวทนาใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสัญญา ไม่เป็นสัญญาชั้นใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสัญญาชั้น ไม่เป็นสัญญาใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขาร ไม่เป็นสังขารชั้นใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขารชั้น ไม่เป็นสังขารใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นวิญญาณ ไม่เป็นวิญญาณชั้นใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นวิญญาณชั้น ไม่เป็นวิญญาณใช้ไหม (๒๗)^๒

สรุป

เรื่อง "ชั้นยวมก" ในอภิธรรมว่าด้วย "ชั้น" หรือกองของสภาวะธรรมทั้งหลาย แบ่งออกเป็น ๕ กองได้แก่

๑. รูปชั้น - กองแห่งรูปหรือวัตถุภายนอก
๒. เวทนาชั้น - กองแห่งความรู้สึก
๓. สัญญาชั้น - กองแห่งการรับรู้และจำได้
๔. สังขารชั้น - กองแห่งความปรุงแต่งทางใจ
๕. วิญญาณชั้น - กองแห่งการรับรู้ในประสาทสัมผัส

วัตถุประสงค์ ของการแสดงชั้น ๕ คือ:

๑. ญาตปริยญา: การกำหนดรู้ชั้นในเชิงรู้จัก
๒. ตีรณปริยญา: การกำหนดรู้ตามสภาพที่แท้จริง เช่น ชั้น ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา
๓. ปหานปริยญา: การละความยึดมั่นในชั้น ๕ เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น

^๒ อภิ.ย. (ไทย) ๓๘/๑-๓/๒๗.

ชั้นยมก แสดงชั้น ๕ ใน ๒ นัย คือ:

๑. **อนุโลมนัย**: นัยที่ว่าตามลำดับ เช่น "รูปเป็นรูปชั้นใช้ใหม่" หรือ "รูปชั้นเป็นรูปใช้ใหม่"

๒. **ปัจจนิกนัย**: นัยในเชิงปฏิเสธ เช่น "สภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูป ไม่เป็นรูปชั้นใช้ใหม่"

นอกจากนี้ ชั้น ๕ ยังถูกแสดงในวาระต่าง ๆ เช่น **อุทเทสวาร** และ **นิทเทสวาร** ซึ่งหมายถึงการถามและการตอบปัญหาตามลำดับ

ข้อคิดตามหลักธรรม

๑. **ความไม่เที่ยงของชั้น ๕**: ชั้นทั้ง ๕ ล้วนไม่จริงยั่งยืน ไม่สามารถยึดมั่นถือมั่นได้ เพราะอยู่ภายใต้หลัก **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ทั้งรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณล้วนเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและดับไป ไม่มีตัวตนถาวร

๒. **การพิจารณาชั้น ๕**: ตามหลัก **ติริณปริยญา** การพิจารณาเห็นความเป็นจริงของชั้น ๕ จะช่วยให้เราเข้าใจว่าความทุกข์เกิดจากการยึดติดในชั้นเหล่านี้ การตระหนักถึงสภาพที่เปลี่ยนแปลงของชั้นนำไปสู่การลดละอึดตาและกิเลสที่เป็นรากของความทุกข์

๓. **การละความยึดมั่นในชั้น**: เมื่อเข้าใจถึงความจริงของชั้น ๕ จะเกิดความสามารถในการ **ปหานปริยญา** หรือการละการยึดถือในชั้น ทำให้เราปลดปล่อยตนเองจากพันธนาการของการยึดติดในสิ่งที่ไม่เที่ยง

๔. **ชั้นเป็นเพียงส่วนประกอบของชีวิต**: การศึกษาชั้นช่วยให้เราเข้าใจว่าชีวิตที่ประกอบด้วยชั้น ๕ เป็นเพียงผลของปัจจัยที่รวมตัวชั่วคราว การมองชีวิตในมุมนี้ช่วยให้เราไม่ยึดติดกับความสุขหรือความทุกข์มากเกินไป

บทที่ ๓

อายตณมก

อายตณมก เป็นหนึ่งในหัวข้อสำคัญของอภิธรรมที่ว่าด้วยเรื่อง "อายตนะ" หรือเครื่องติดต่อและเครื่องรู้ระหว่างภายในและภายนอกของสิ่งมีชีวิต ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรับรู้โลกและการทำความเข้าใจธรรมชาติของสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัว อายตนะ แปลว่า แตนต่อความรู้ หรือเครื่องติดต่อ ที่เป็นทั้งเครื่องรู้และสิ่งรู้ มี ๑๒ อย่าง แบ่งออกเป็นอายตนะภายใน ๖ อย่าง เช่น ตา หู จมูก เป็นต้น และอายตนะภายนอก ๖ อย่าง เช่น รูป เสียง กลิ่น เป็นต้น อายตนะเหล่านี้เป็นกลไกสำคัญในการทำให้สิ่งมีชีวิตสามารถรับรู้และเข้าใจโลกตามความเป็นจริง และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาปัญญาเพื่อละวางการยึดถือในตัวตน

หลักธรรมนี้จึงไม่เพียงแต่เป็นการอธิบายกลไกการรับรู้เท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับการฝึกจิตใจและการพัฒนาสติปัญญาตามหลักของพุทธศาสนาในการละวางความยึดมั่นในความเที่ยงแท้ของอายตนะ

ตัวอย่าง อายตณมก

๑. บาลี

๓. อายตณมก

๑. ปณณตติวาโร

(ก) อุทเทโส

๑. ทฺวาทสยตนานิ จกฺขายตฺนํ โสตายตฺนํ ฆานายตฺนํ ชิวฺหายตฺนํ กายายตฺนํ รูปายตฺนํ สทฺทายตฺนํ
คนฺธายตฺนํ รสายตฺนํ โผฏฺฐพฺพายตฺนํ มนายตฺนํ รมฺมายตฺนํ.

๑. ปทโสธนวาโร

(ก) อนุลोมนํ

๒. (ก) จกฺขุ จกฺขายตฺนํ?

(ข) จกฺขายตฺนํ จกฺขุ?

(ก) โสตํ โสตายตฺนํ?

(ข) โสตายตฺนํ โสตํ?

(ก) ฆานํ ฆานายตฺนํ?

(ข) ฆานายตฺนํ ฆานํ?

(ก) ชิวฺหา ชิวฺหายตฺนํ?

(ข) ชิวฺหายตฺนํ ชิวฺหา?

(ก) กาโย กายายตฺนํ?

(ข) กายายตฺนํ กาโย?

(ก) รูปํ รูปายตฺนํ?

(ข) รูปายตฺนํ รูปํ?

(ก) สทฺโท สทฺทายตฺนํ?

(ข) สทฺทายตฺนํ สทฺโท?

(ก) คนฺโธ คนฺธายตฺนํ?

- (ข) คนธำยตนฺ คนโธ?
- (ก) รโสะ รสายตนฺ?
- (ข) รสายตนฺ รโสะ?
- (ก) โผฏฐัพพะ โผฏฐัพพะยตนฺ?
- (ข) โผฏฐัพพะยตนฺ โผฏฐัพพะ?
- (ก) มโน มนายนฺ?
- (ข) มนายนฺ มโน?
- (ก) ธมฺโม ธมฺมายนฺ?
- (ข) ธมฺมายนฺ ธมฺโม?

(ข) ปัจฉินี้กัม

๓. (ก) น จกฺขุ น จกฺขายตนฺ?
- (ข) น จกฺขายตนฺ น จกฺขุ?
 - (ก) น โสถํ น โสถายตนฺ?
 - (ข) น โสถายตนฺ น โสถํ?
 - (ก) น ฆานํ น ฆานายตนฺ?
 - (ข) น ฆานายตนฺ น ฆานํ?
 - (ก) น ชิวหา น ชิวหายตนฺ?
 - (ข) น ชิวหายตนฺ น ชิวหา?
 - (ก) น กาโย น กายายตนฺ?
 - (ข) น กายายตนฺ น กาโย?
 - (ก) น รูปํ น รูปายตนฺ?
 - (ข) น รูปายตนฺ น รูปํ?
 - (ก) น สทฺโท น สทฺทายตนฺ?
 - (ข) น สทฺทายตนฺ น สทฺโท?
 - (ก) น คนฺโธ น คนฺธายตนฺ?
 - (ข) น คนฺธายตนฺ น คนฺโธ?
 - (ก) น รโสะ น รสายตนฺ?
 - (ข) น รสายตนฺ น รโสะ?
 - (ก) น โผฏฐัพพะ น โผฏฐัพพะยตนฺ?
 - (ข) น โผฏฐัพพะยตนฺ น โผฏฐัพพะ?
 - (ก) น มโน น มนายนฺ?
 - (ข) น มนายนฺ น มโน?
 - (ก) น ธมฺโม น ธมฺมายนฺ?
 - (ข) น ธมฺมายนฺ น ธมฺโม?

๒. การแปลคำต่อคำ

๓. อายตณยมก – อายตณยมก/

๑. ปณฺณตติวโร – วาระเป็นเครื่องแสดงซึ่งการบัญญัติ/

(ก) อุทฺเทโส – การยกขึ้นแสดง/

๑. ทวาทสายนานิ – อายตนะทั้งหลาย ๑๒ อายตนะคือ/ [๑] จกฺขายตนํ – อายตนะคือดวงตา/ [๒] รูปายตนํ – อายตนะคือรูป/ [๓] โสตายตนํ – อายตนะคือหู/ อายตนะคือหู/ [๔] สทฺทายตนํ – อายตนะคือเสียง/ [๕] ฆานายตนํ – อายตนะคือจมูก/ [๖] คนฺธายตนํ – อายตนะคือกลิ่น/ [๗] ชิวฺหายตนํ – อายตนะคือลิ้น/ [๘] รสายตนํ – อายตนะคือรส/ [๙] กายายตนํ – อายตนะคือร่างกาย/ [๑๐] โผฏฐพฺพายตนํ – อายตนะคือความถูกต้อง/ [๑๑] มนฺธายตนํ – อายตนะคือใจ/ [๑๒] ธมฺมายตนํ – อายตนะคือธรรม/

๑. ปทโสธรวาโร – วาระเป็นเครื่องแสดงซึ่งการอธิบายคำของแต่ละบท/

(ก) อนฺโหลมํ – อนฺโหลม/

๒. (ก) จกฺขุ – ดวงตา/ จกฺขายตนํ? – เป็นอายตนะคือดวงตา?/

(ข) จกฺขายตนํ – อายตนะคือดวงตา/ จกฺขุ? – เป็นจักขุ?/

(ก) โสโต – หู/ โสตายตนํ? – เป็นอายตนะคือหู?/

(ข) โสตายตนํ – อายตนะคือหู/ โสโต? – เป็นโสตะ?/

(ก) ฆานํ – จมูก/ ฆานายตนํ? – เป็นอายตนะคือจมูก?/

(ข) ฆานายตนํ – อายตนะคือจมูก/ ฆานํ? – เป็นฆานะ?/

(ก) ชิวฺหา – ลิ้น/ ชิวฺหายตนํ? – เป็นอายตนะคือลิ้น?/

(ข) ชิวฺหายตนํ – อายตนะคือลิ้น/ ชิวฺหา? – เป็นชีวนา?/

(ก) กาโย – ร่างกาย/ กายายตนํ? – ที่มีร่างกายเป็นบ่อเกิด?/

(ข) กายายตนํ – อายตนะคือร่างกาย/ กาโย? – เป็นกาย?/

(ก) “รูปํ – รูป/ รูปายตนํ? – ที่มีรูปเป็นบ่อเกิด?/

(ข) รูปายตนํ – อายตนะคือรูป/ รูปํ? – เป็นรูป?/

(ก) สทฺโท – เสียง/ สทฺทายตนํ? – เป็นอายตนะคือเสียง?/

(ข) สทฺทายตนํ – อายตนะคือเสียง/ สทฺโท? – เป็นสัททะ?/

(ก) คนฺโธ – กลิ่น/ คนฺธายตนํ? – เป็นอายตนะคือกลิ่น?/

(ข) คนฺธายตนํ – อายตนะคือกลิ่น/ คนฺโธ? – เป็นกลิ่น?/

(ก) รโส – รส/ รสายนํ? – เป็นอายตนะคือรส?/

(ข) รสายนํ – อายตนะคือรส/ รโส? – เป็นรส?/

(ก) โผฏฐพฺโพ – ความถูกต้อง/ โผฏฐพฺพายตนํ? – เป็นอายตนะคือความถูกต้อง?/

(ข) โผฏฐพฺพายตนํ – อายตนะคือความถูกต้อง/ โผฏฐพฺโพ? – เป็นความถูกต้อง?/

(ก) มโน – ใจ/ มนฺธายตนํ? – เป็นอายตนะคือใจ?/

(ข) มนฺธายตนํ – อายตนะคือใจ/ มโน? – เป็นใจ?/

(ก) ธมฺโม – ธรรม/ ธมฺมายนํ? – เป็นอายตนะคือธรรม?/

(ข) ธมฺมายนํ – อายตนะคือธรรม/ ธมฺโม? – เป็นธรรม?/

(ข) ปจฺจณิกํ – ปัจฉินิกะ/

๓. (ก) น จกฺขุ – ที่มีใช้ดวงตา/ [รูปํ – รูป]/ น จกฺขายตนํ? – ชื่อว่ารูปที่มีใช้อายตนะคือดวงตา?/

(ข) น จกขายตน – ที่มีใช้อยายตนะคือดวงตา/ [รูป – รูป]/ น จกขุ? – มีใช้ดวงตา?/
(ก) น โสถ – ที่มีใช้หู/ [รูป – รูป]/ น โสทายตน? – ชื่อว่ารูปที่มีใช้อยายตนะคือหู?/
(ข) น โสทายตน – ที่มีใช้อยายตนะคือหู/ [รูป – รูป]/ น โสถ? – มีใช้หู?/
(ก) น ฆาน – ที่มีใช้จมูก/ [รูป – รูป]/ น ฆานายตน? – ชื่อว่ารูปที่มีใช้อยายตนะคือจมูก?/
(ข) น ฆานายตน – ที่มีใช้อยายตนะคือจมูก/ [รูป – รูป]/ น ฆาน? – มีใช้จมูก?/
(ก) น ชิวหา – ที่มีใช้ลิ้น/ [รูป – รูป]/ น ชิวหายตน? – ชื่อว่ารูปที่มีลิ้นเป็นบ่อเกิด?/
(ข) น ชิวหายตน – ที่มีใช้อยายตนะคือลิ้น/ [รูป – รูป]/ น ชิวหา? – มีใช้ลิ้น?/
(ก) น กาโย – ที่มีใช้ร่างกาย/ [ธมโม – ธรรม]/ น กายายตน? – ชื่อว่ารูปที่มีร่างกายเป็นบ่อเกิด?/

(ข) น กายายตน – ที่มีใช้อยายตนะคือร่างกาย/ [รูป – รูป]/ น กาโย? – มีใช้ร่างกาย?/
(ก) “น รูป – ที่มีใช้รูป/ [รูป – รูป]/ น รูปายตน? – ชื่อว่ามีใช้อยายตนะคือรูป?/
(ข) “น รูปายตน – ที่มีใช้อยายตนะคือรูป/ [รูป – รูป]/ น รูป? – มีใช้รูป?/
(ก) น สทโท – ที่มีใช้เสียง/ [ธมโม – ธรรม]/ น สททายตน? – ชื่อว่ามีใช้อยายตนะคือเสียง?/
(ข) น สททายตน – ที่มีใช้อยายตนะคือเสียง/ [รูป – รูป]/ น สทโท? – มีใช้เสียง?/
(ก) น คนโธ – ที่มีใช้กลิ่น/ [ธมโม – ธรรม]/ น คนธายตน? – ชื่อว่ามีใช้อยายตนะคือกลิ่น?/
(ข) น คนธายตน – ที่มีใช้อยายตนะคือกลิ่น/ [รูป – รูป]/ น คนโธ? – มีใช้กลิ่น?/
(ก) น รโส – ที่มีใช้รส/ [ธมโม – ธรรม]/ น รสายนตน? – ชื่อว่ามีใช้อยายตนะคือรส?/
(ข) น รสายนตน – ที่มีใช้อยายตนะคือรส/ [รูป – รูป]/ น รโส? – มีใช้รส?/
(ก) น โผฏฐัพพะ – ที่มีใช้ความถูกต้อง/ [ธมโม – ธรรม]/ น โผฏฐัพพายตน? – มีใช้อยายตนะคือความถูกต้อง?/

(ข) น โผฏฐัพพายตน – ที่มีใช้อยายตนะคือความถูกต้อง/ [รูป – รูป]/ น โผฏฐัพพะ? – มีใช้ความถูกต้อง?/
(ก) น มโน – ที่มีใช้ใจ/ [ธมโม – ธรรม]/ น มนายนตน? – มีใช้อยายตนะคือใจ?/
(ข) น มนายนตน – ที่มีใช้อยายตนะคือใจ/ [รูป – รูป]/ น มโน? – มีใช้ใจ?/
(ก) น ธมโม – ที่มีใช้ธรรม/ [ธมโม – ธรรม]/ น ธมมายนตน? – ชื่อว่ารูปที่มีใช้อยายตนะคือธรรม?/
(ข) น ธมมายนตน – ที่มีใช้อยายตนะคือธรรม/ [รูป – รูป]/ น ธมโม? – เป็นส่วนที่มีใช้ธรรม?/

๓. การแปลโดยความ

๓. อายตนยมก

๑. ปณณัตติวารอุทเทส

[๑] อายตนะ ๑๒ คือ

๑. จักขายตนะ	๒. โสทายตนะ
๓. ฆานายตนะ	๔. ชิวหายตนะ
๕. กายายตนะ	๖. รูปายตนะ
๗. สัททายตนะ	๘. คันธายตนะ
๙. รสายนตนะ	๑๐. โผฏฐัพพายตนะ
๑๑. มนายนตนะ	๑๒. ธัมมายนตนะ

๑. ปทโสธนวาร

ว่าด้วยการอธิบายคำของแต่ละบท

อนุโลม

[๒]	จักขุ	เป็นจักขายตนะใช้ใหม่	จักขายตนะ	เป็นจักขุใช้ใหม่
	โสตะ	เป็นโสตายตนะใช้ใหม่	โสตายตนะ	เป็นโสตะใช้ใหม่
	ฆานะ	เป็นฆานายตนะใช้ใหม่	ฆานายตนะ	เป็นฆานะใช้ใหม่
	ชีวหา	เป็นชีวหายตนะใช้ใหม่	ชีวหายตนะ	เป็นชีวหาใช้ใหม่
	กาย	เป็นกายายตนะใช้ใหม่	กายายตนะ	เป็นกายใช้ใหม่
	รูป	เป็นรูปายตนะใช้ใหม่	รูปายตนะ	เป็นรูปใช้ใหม่
	สัททะ	เป็นสัททายตนะใช้ใหม่	สัททายตนะ	เป็นสัททะใช้ใหม่
	คันธะ	เป็นคันธายตนะใช้ใหม่	คันธายตนะ	เป็นคันธะใช้ใหม่
	รสะ	เป็นรสายตนะใช้ใหม่	รสายตนะ	เป็นรสะใช้ใหม่
	โณ	เป็นโณรูปายตนะใช้ใหม่	โณรูปายตนะ	เป็นโณรูปใช้ใหม่
	มณะ	เป็นมณายตนะใช้ใหม่	มณายตนะ	เป็นมณะใช้ใหม่
	ธัมมะ	เป็นธัมมายตนะใช้ใหม่	ธัมมายตนะ	เป็นธัมมะใช้ใหม่(๑๐)

ปัจจุณิกะ

[๓]	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นจักขุ	ไม่เป็นจักขายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นจักขายตนะ	ไม่เป็นจักขุใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นโสตะ	ไม่เป็นโสตายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นโสตายตนะ	ไม่เป็นโสตะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นฆานะ	ไม่เป็นฆานายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นฆานายตนะ	ไม่เป็นฆานะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นชีวหา	ไม่เป็นชีวหายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นชีวหายตนะ	ไม่เป็นชีวหาใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นกาย	ไม่เป็นกายายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นกายายตนะ	ไม่เป็นกายใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูป	ไม่เป็นรูปายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปายตนะ	ไม่เป็นรูปใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสัททะ	ไม่เป็นสัททายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสัททายตนะ	ไม่เป็นสัททะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นคันธะ	ไม่เป็นคันธายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นคันธายตนะ	ไม่เป็นคันธะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นรสะ	ไม่เป็นรสายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นรสายตนะ	ไม่เป็นรสะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นโณ	ไม่เป็นโณรูปายตนะใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นโณรูปายตนะ	ไม่เป็นโณรูปใช้ใหม่
	สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมณะ	ไม่เป็นมณายตนะใช้ใหม่

สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมนายตนะ ไม่เป็นมนะใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นธัมมะ ไม่เป็นธัมมาตนะใช้ไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นธัมมาตนะ ไม่เป็นธัมมะใช้ไหม (๑๑)^๓

สรุป

อายตณยมก เป็นหัวข้อในพระอภิธรรมที่ว่าด้วยเรื่อง "อายตนะ" หรือเครื่องติดต่อระหว่างอวัยวะภายในและสิ่งภายนอก อายตนะหมายถึงเครื่องรู้และสิ่งรู้ ที่ช่วยให้เกิดการรับรู้ของจิตแบ่งเป็น ๑๒ อย่าง โดยแบ่งเป็น ๒ ส่วนหลัก ได้แก่:

๑. **อายตนะภายใน** ๖ อย่าง ได้แก่ ๑) จักขายตนะ (ตา) ๒) โสทายตนะ (หู) ๓) ชานายตนะ (จมูก) ๔) ชิวหายตนะ (ลิ้น) ๕) กายายตนะ (กาย) ๖) มนายตนะ (ใจ)

๒. **อายตนะภายนอก** ๖ อย่าง ได้แก่ ๑) รูปายตนะ (รูป) ๒) สัททายตนะ (เสียง) ๓) คันธายตนะ (กลิ่น) ๔) รสายตนะ (รส) ๕) โผฏฐัพพายตนะ (สัมผัส) ๖) ธัมมาตนะ (ธรรมารมณ์)

ทั้งสองส่วนทำงานเป็นคู่ ๆ เช่น ตารับรูปรูป หูรับรู้เสียง ซึ่งการที่สิ่งมีชีวิตรับรู้โลกผ่านอายตนะเหล่านี้เป็นการสร้างประสบการณ์ทางโลก อายตนะช่วยให้เกิดการรู้และติดต่อกับสิ่งภายนอก ผ่านทางการรับรู้ ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาธรรมและการฝึกปฏิบัติเพื่อให้ละวางความยึดมั่นในความเป็นตัวตนและสิ่งรอบข้างได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษาอายตนะ คือ

๑. การรู้จักอายตนะทั้ง ๑๒ อย่าง
๒. การพิจารณาอายตนะตามสภาวะที่เป็นจริง
๓. การละวางความยึดถือในความเป็นอัตตาและการคิดว่าอายตนะเที่ยงแท้

ข้อคิดตามหลักธรรม:

๑. **ความไม่เที่ยง (อนิจจัง):** อายตนะทั้งหมดเป็นเพียงเครื่องรู้ ไม่มีความยั่งยืน สิ่งที่เรารับรู้ผ่านอายตนะล้วนเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา การยึดติดในสิ่งเหล่านี้จึงเป็นเหตุแห่งทุกข์

๒. **อนัตตา (ความไม่มีตัวตน):** อายตนะไม่ใช่ตัวตนหรือสิ่งที่เราควรยึดมั่น สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีตัวตนที่คงอยู่ถาวร

๓. **ปัญญาและการพิจารณา (วิปัสสนา):** การรู้จักอายตนะและการพิจารณาธรรมจะช่วยให้เราสามารถละวางความยึดมั่นในความรู้สึกที่เกิดจากอายตนะ ทำให้เราไม่ตกอยู่ในความหลงผิดและทุกข์

การศึกษาธรรมเรื่องอายตนะจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาปัญญา เพื่อให้สามารถเข้าใจธรรมชาติของโลกและจิตใจตัวเอง และสุดท้ายคือการละวางความยึดมั่นและความหลงผิด เพื่อบรรลุนิพพาน

^๓ อภิ.ย. (ไทย) ๓๘/๑-๓/๑๑๕-๑๑๖.

บทที่ ๔

ธาตุยมก

"ธาตุยมก" เป็นหนึ่งในหัวข้อสำคัญที่ปรากฏในพระอภิธรรม ซึ่งว่าด้วยเรื่องของ "ธาตุ" ที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ทั้งในเชิงกายภาพและจิตใจ แนวคิดเกี่ยวกับธาตุในพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดเพียงธาตุที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงนามธรรมที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและการรับรู้ของมนุษย์

"ธาตุ" หมายถึงสิ่งที่ดำรงตนอยู่ตามเหตุปัจจัยของตัวเอง เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามอำนาจของสิ่งอื่น แต่เกิดและดับไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้มันเกิดขึ้น การทำความเข้าใจธาตุเป็นการมองให้เห็นสภาวะธรรมที่แท้จริงของโลก และช่วยให้หลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวตนของสรรพสิ่ง

การศึกษาเรื่องธาตุจึงมีความสำคัญ เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้เข้าใจถึงความไม่มีตัวตนของสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญาและการละวางความยึดมั่นในตัวตนและอุปาทานอันเป็นเหตุแห่งทุกข์

ตัวอย่าง ธาตุยมก

๑. บาลี

๔. ธาตุยมก

๑. ปณณตติวาโร

(ก) อุทเทโส

๑. อภูรารส ธาตุโย จกขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ รูปธาตุ สททธาตุ คนธธาตุ รสธาตุ โสณฐพพธาตุ จกขุวิญญานธาตุ โสตวิญญานธาตุ ฆานวิญญานธาตุ ชิวหาวิญญานธาตุ กายวิญญานธาตุ มโนธาตุ มโนวิญญานธาตุ ฌมมธาตุ.

๑. ปทโสธนาโร

(ก) อนุลโหม

๒. (ก) จกขุ จกขุธาตุ?

(ข) จกขุธาตุ จกขุ?

(ก) โสตํ โสตธาตุ?

(ข) โสตธาตุ โสตํ? เปฯ

(ก) จกขุวิญญานํ จกขุวิญญานธาตุ?

(ข) จกขุวิญญานธาตุ จกขุวิญญานํ? เปฯ

(ก) มโน มโนธาตุ?

(ข) มโนธาตุ มโน?

(ก) มโนวิญญานํ มโนวิญญานธาตุ?

(ข) มโนวิญญานธาตุ มโนวิญญานํ?

(ก) ฌมโม ฌมมธาตุ?

(ข) ฌมมธาตุ ฌมโม?

(ข) ปัจฉินกัม

- ๓. (ก) น จกขุ น จกขุธาตุ?
- (ข) น จกขุธาตุ น จกขุ?
- (ก) น โสถํ น โสถธาตุ?
- (ข) น โสถธาตุ น โสถ? ๆ เปฯ
- (ก) น จกขุวิญญานํ น จกขุวิญญานธาตุ?
- (ข) น จกขุวิญญานธาตุ น จกขุวิญญานํ? ๆ เปฯ
- (ก) น มโน น มโนธาตุ?
- (ข) น มโนธาตุ น มโน?
- (ก) น มโนวิญญานํ น มโนวิญญานธาตุ?
- (ข) น มโนวิญญานธาตุ น มโนวิญญาน?
- (ก) น ฌมโม น ฌมมธาตุ?
- (ข) น ฌมมธาตุ น ฌมโม?

๒. การแปลคำต่อคำ

๔. ธาตุยมกัม – ธาตุยมก/

๑. ปณฺณตติวโร – วาระเป็นเครื่องแสดงซึ่งการบัญญัติ/

(ก) อุทเทโส – การยกขึ้นแสดง/

๑. อฏฐารส – ๑๘ ประการ/ ธาตุโย – ธาตุทั้งหลาย/ จกขุธาตุ – ธาตุคือดวงตา/ โสถธาตุ – ธาตุคือหู/ ฆานธาตุ – ธาตุคือจมูก/ ชิวหาธาตุ – ธาตุคือลิ้น/ กายธาตุ – ธาตุคือร่างกาย/ รูปธาตุ – ธาตุคือรูป/ สทฺทธาตุ – ธาตุคือเสียง/ คนฺธธาตุ – ธาตุคือกลิ่น/ รสธาตุ – ธาตุคือรส/ โผฏฐัพพธาตุ – ธาตุคือความถูกต้อง/ จกขุวิญญานธาตุ – ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตา/ โสถวิญญานธาตุ – ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยหู/ ฆานวิญญานธาตุ – ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยจมูก/ ชิวหาวิญญานธาตุ – ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยลิ้น/ กายวิญญานธาตุ – ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยร่างกาย/ มโนธาตุ – ธาตุคือใจ/ มโนวิญญานธาตุ – ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ/ ฌมมธาตุ. – ธาตุคือธรรม/

๑. ปทโสธนวโร – ปทโสธนวาร/

(ก) อนฺโหลมํ – อนฺโหลม/

- ๒. (ก) จกขุ – ดวงตา/ จกขุธาตุ? – เป็นธาตุคือดวงตา?/
- (ข) จกขุธาตุ – ธาตุคือดวงตา/ จกขุ? – เป็นจักขุ?/
- (ก) โสถํ – หู/ โสถธาตุ? – เป็นธาตุคือหู?/
- (ข) โสถธาตุ – ธาตุคือหู/ โสถ? ๆ เปฯ – เป็นโสตะ? ฯลฯ/
- (ก) จกขุวิญญานํ – ความรู้แจ้งด้วยดวงตา/ จกขุวิญญานธาตุ? – เป็นธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตา?/
- (ข) จกขุวิญญานธาตุ – ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตา/ จกขุวิญญานํ? ๆ เปฯ – เป็นความรู้แจ้งด้วยดวงตา? ฯลฯ/
- (ก) มโน – ใจ/ มโนธาตุ? – เป็นธาตุคือใจ?/
- (ข) มโนธาตุ – ธาตุคือใจ/ มโน? – เป็นใจ?/

(ก) มโนวิญญาน - ความรู้แจ้งด้วยใจ/ มโนวิญญานธาตุ? - เป็นธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ?/

(ข) มโนวิญญานธาตุ - ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ/ มโนวิญญาน? - เป็นความรู้แจ้งด้วยใจ?/

(ก) ธมโม - ธรรม/ ธมมธาตุ? - เป็นธาตุคือธรรม?/

(ข) ธมมธาตุ - ธาตุคือธรรม/ ธมโม? - เป็นธรรม?/

(ข) ปัจจันก - ปัจจันกะ/

๓. (ก) น จกขุ - ที่มีใช้ดวงตา/ [รูป - รูป]/ น จกขุธาตุ? - มีใช้ธาตุคือดวงตา?/

(ข) น จกขุธาตุ - ที่มีใช้ธาตุคือดวงตา/ [รูป - รูป]/ น จกขุ? - มีใช้ดวงตา?/

(ก) น โสถ - ที่มีใช้หู/ [รูป - รูป]/ น โสทธาตุ? - มีใช้หู?/

(ข) น โสทธาตุ - ที่มีใช้ธาตุคือหู/ [รูป - รูป]/ น โสถ? ๖๖ - มีใช้หู? ฯลฯ/

(ก) น จกขุวิญญาน - ที่มีใช้ความรู้แจ้งด้วยดวงตา/ [รูป - รูป]/ น จกขุวิญญานธาตุ? - มีใช้ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตา?/

(ข) น จกขุวิญญานธาตุ - ที่มีใช้ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยดวงตา/ [ธมโม - ธรรม]/ น จกขุวิญญาน? ๖๖ - มีใช้ความรู้แจ้งด้วยดวงตา? ฯลฯ/

(ก) น มโน - ที่มีใช้ใจ/ [ธมโม - ธรรม]/ น มโนธาตุ? - มีใช้ธาตุคือใจ?/

(ข) น มโนธาตุ - ที่มีใช้ธาตุคือใจ/ [ธมโม - ธรรม]/ น มโน? - มีใช้ใจ?/

(ก) น มโนวิญญาน - ที่มีใช้ความรู้แจ้งด้วยใจ/ [รูป - รูป]/ น มโนวิญญานธาตุ? - มีใช้ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ?/

(ข) น มโนวิญญานธาตุ - ที่มีใช้ธาตุคือความรู้แจ้งด้วยใจ/ [ธมโม - ธรรม]/ น มโนวิญญาน? - ไม่เป็นความรู้แจ้งด้วยใจ?/

(ก) น ธมโม - ที่มีใช้ธรรม/ [ธมโม - ธรรม]/ น ธมมธาตุ? - มีใช้ธาตุคือธรรม?/

(ข) น ธมมธาตุ - มีใช้ธาตุคือธรรม/ [ธมโม - ธรรม]/ น ธมโม? - เป็นส่วนที่มีใช้ธรรม?/

๓. การแปลโดยความ

ธาตุยวมก

๑. ปันณัตติวารอุทเทส

[๑] ธาตุ ๑๘ คือ

๑. จักขุธาตุ

๒. โสทธาตุ

๓. ชานธาตุ

๔. ชิวหาธาตุ

๕. กายธาตุ

๖. รูปธาตุ

๗. สัทธาธาตุ

๘. คันธธาตุ

๙. รสธาตุ ๑๐. โผฏฐัพพธาตุ

๑๑. จักขุวิญญานธาตุ

๑๒. โสทวิญญานธาตุ

๑๓. ชานวิญญานธาตุ

๑๔. ชิวหาวิญญานธาตุ

๑๕. กายวิญญานธาตุ

๑๖. มโนธาตุ

๑๗. มโนวิญญานธาตุ

๑๘. ธัมมธาตุ

๑. ปทโสธนวาร

อนุโลม

[๒] จักขุ เป็นจักขุธาตุใช้ไหม จักขุธาตุเป็นจักขุใช้ไหม
 โสตะ เป็นโสตะธาตุใช้ไหม โสตะธาตุเป็นโสตะใช้ไหม

ฯลฯ

จักขุวิญญาณ เป็นจักขุวิญญาณธาตุใช้ไหม

จักขุวิญญาณธาตุเป็นจักขุวิญญาณใช้ไหม

ฯลฯ

 มโน เป็นมโนธาตุใช้ไหม มโนธาตุเป็นมโนใช้ไหม
มโนวิญญาณ เป็นมโนวิญญาณธาตุใช้ไหม
มโนวิญญาณธาตุเป็นมโนวิญญาณใช้ไหม
 ธรรม เป็นธัมมธาตุใช้ไหม ธัมมธาตุเป็นธรรมใช้ไหม (๑๐)

ปัจจนิกะ

[๓] สภาวะธรรมที่ไม่เป็นจักขุ ไม่เป็นจักขุธาตุใช้ไหม
 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นจักขุธาตุ ไม่เป็นจักขุใช้ไหม
 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นโสตะ ไม่เป็นโสตะธาตุใช้ไหม
 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นโสตะธาตุ ไม่เป็นโสตะใช้ไหม

ฯลฯ

 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นจักขุวิญญาณ ไม่เป็นจักขุวิญญาณธาตุใช้ไหม
 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นจักขุวิญญาณธาตุ ไม่เป็นจักขุวิญญาณใช้ไหม

ฯลฯ

 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมโน ไม่เป็นมโนธาตุใช้ไหม
 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมโนธาตุ ไม่เป็นมโนใช้ไหม
 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมโนวิญญาณ ไม่เป็นมโนวิญญาณธาตุใช้ไหม
 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมโนวิญญาณธาตุ ไม่เป็นมโนวิญญาณใช้ไหม
 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นธัมมธาตุใช้ไหม
 สภาวะธรรมที่ไม่เป็นธัมมธาตุ ไม่เป็นธรรมใช้ไหม (๑๑)^๔

^๔ อภิ.ย. (ไทย) ๓๘/๑-๓/๓๓๓-๓๓๔.

สรุป

"ธาตุยมก" เป็นหนึ่งในหัวข้อที่อธิบายถึง "ธาตุ" หรือองค์ประกอบพื้นฐานของสรรพสิ่งตามหลักพระพุทธศาสนา ธาตุหมายถึงสิ่งที่ดำรงตนเองได้ตามอำนาจแห่งเหตุปัจจัย ไม่ถูกครอบงำหรือเปลี่ยนแปลงโดยสิ่งอื่น ๆ ทั้งนี้ธาตุแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ **อัมมัตติกธาตุ (ธาตุภายใน)** เช่น ปฐวีธาตุ (ดิน), อาโปธาตุ (น้ำ), เตโชธาตุ (ไฟ), วาโยธาตุ (ลม) และ **พหิทธาธาตุ (ธาตุภายนอก)** เช่น แม่น้ำ ภูเขา แผ่นดิน ซึ่งธาตุเหล่านี้เป็นเพียงสภาวะธรรมตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยของตัวมันเอง

นอกจากธาตุที่เป็นรูปธรรมแล้ว ยังมีธาตุที่เป็นนามธรรม เช่น จักขุธาตุ (ตา), โสตธาตุ (หู), มโนธาตุ (ใจ) และธาตุวิญญานต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากการรับรู้สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ สิ่งเหล่านี้คือการทำงาน of ธาตุภายในที่สัมพันธ์กับธาตุภายนอก และช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาเรื่องธาตุ

๑. เพื่อให้เกิดการรู้จักและเข้าใจธาตุ ๑๘ ประการอย่างถูกต้อง
๒. เพื่อพิจารณาธาตุทั้ง ๑๘ ประการตามความเป็นจริง ว่าเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ไม่เที่ยง), ทุกขัง (เป็นทุกข์), อนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน)
๓. เพื่อให้ละวางความยึดมั่นในธาตุเหล่านี้ว่าเป็นตัวตน หรือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ

ข้อคิดตามหลักธรรม

๑. **ความไม่มีตัวตน (อนัตตา):** การพิจารณาธาตุทั้งภายในและภายนอก ทำให้เราเข้าใจว่าสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเป็นธาตุที่เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดเป็นตัวตนแท้จริง ทั้งร่างกาย จิตใจ หรือสิ่งรอบตัว ล้วนเป็นเพียงสภาวะธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

๒. **การปล่อยวาง:** การเข้าใจความเป็นธาตุ จะช่วยให้เราปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนหรือสิ่งต่าง ๆ ไม่คิดว่าสิ่งใดเป็นของเรา หรือควรยึดไว้เพื่อความสุข เพราะสิ่งทั้งหลายล้วนเปลี่ยนแปลงและดับไปตามธรรมชาติ

๓. **การพิจารณาตามหลักไตรลักษณ์:** การพิจารณาธาตุภายในและภายนอกช่วยให้เราเห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งนำไปสู่การลดละตัณหา อุปาทาน และทิฏฐิที่ยึดถือในสิ่งต่าง ๆ ว่ามีสาระ เป็นเหตุให้หลุดพ้นจากความทุกข์ในที่สุด

การศึกษาและปฏิบัติธรรมนั้น จึงควรมุ่งหมายไปที่การเข้าใจความจริงของธรรมชาติที่เป็นธาตุ เพื่อละวางความยึดมั่น และดำเนินชีวิตไปในทางที่สงบสุข

บทที่ ๕

สัจจยมก

สัจจยมกเป็นหนึ่งในหัวข้อธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ "สัจจะ" หรือความจริง ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่จำเป็นในการทำความเข้าใจสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน พระพุทธศาสนาสอนว่าความจริงหรือสัจจะมีอยู่ ๒ ระดับคือ สมมติสัจจะ และ ปรมัตถสัจจะ สมมติสัจจะเป็นความจริงในระดับที่เราสมมติขึ้นเพื่อการสื่อสารและใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การเรียกชื่อบุคคล สัตว์ หรือสิ่งของต่าง ๆ ส่วนปรมัตถสัจจะเป็นความจริงแท้ เป็นความจริงสูงสุดที่ไม่ถูกเปลี่ยนแปลง เช่น อริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

การศึกษาและพิจารณาสัจจยมกเป็นการทำความเข้าใจในเรื่องของความทุกข์ (ทุกข์) สาเหตุแห่งความทุกข์ (สมุทัย) การดับทุกข์ (นิโรธ) และวิธีการนำไปสู่การดับทุกข์ (มรรค) ซึ่งเป็นองค์ธรรมที่สำคัญในการพัฒนาจิตใจให้เข้าถึงความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ สัจจยมกยังสอนให้เราเรียนรู้และเข้าใจถึงธรรมชาติของความจริงในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง

ตัวอย่าง สัจจยมก

๑. บาฬี

๕. สจจยมก

๑. ปณตติวาโร

(ก) อุทเทโส

๑. จตตาริ สจจานิ ทุกขสจจํ สมุทยสจจํ นิโรธสจจํ มคคสจจํ.

๑. ปทโสธนวาโร

(ก) อนุลโหม

๒. (ก) ทุกขํ ทุกขสจจํ?

(ข) ทุกขสจจํ ทุกขํ?

(ก) สมุทโย สมุทยสจจํ?

(ข) สมุทยสจจํ สมุทโย?

(ก) นิโรโธ นิโรธสจจํ?

(ข) นิโรธสจจํ นิโรโธ?

(ก) มคโค มคคสจจํ?

(ข) มคคสจจํ มคโค?

(ข) ปจจนีก

๓. (ก) น ทุกขํ น ทุกขสจจํ?

(ข) น ทุกขสจจํ น ทุกขํ?

(ก) น สมุทโย น สมุทยสจจํ?

(ข) น สมุทยสจจํ น สมุทโย?

(ก) น นิโรโธ น นิโรธสจจํ?

- (ข) น นิโรธสจจํ น นิโรโธ?
- (ก) น มคฺโค น มคฺคสจจํ?
- (ข) น มคฺคสจจํ น มคฺโค?

๒. ปทโสธนญฺลจกฺกวาโร

(ก) อนฺุโลมํ

- ๔. (ก) ทุกฺขํ ทุกฺขสจจํ?
- (ข) สจฺจา สมฺมทยสจจํ?
- (ก) ทุกฺขํ ทุกฺขสจจํ?
- (ข) สจฺจา นิโรธสจจํ?
- (ก) ทุกฺขํ ทุกฺขสจจํ?
- (ข) สจฺจา มคฺคสจจํ?
- (ก) สมฺมทโย สมฺมทยสจจํ?
- (ข) สจฺจา ทุกฺขสจจํ?
- (ก) สมฺมทโย สมฺมทยสจจํ?
- (ข) สจฺจา นิโรธสจจํ?
- (ก) สมฺมทโย สมฺมทยสจจํ?
- (ข) สจฺจา มคฺคสจจํ?
- (ก) นิโรโธ นิโรธสจจํ?
- (ข) สจฺจา ทุกฺขสจจํ?
- (ก) นิโรโธ นิโรธสจจํ?
- (ข) สจฺจา สมฺมทยสจจํ?
- (ก) นิโรโธ นิโรธสจจํ?
- (ข) สจฺจา มคฺคสจจํ?
- (ก) มคฺโค มคฺคสจจํ?
- (ข) สจฺจา ทุกฺขสจจํ?
- (ก) มคฺโค มคฺคสจจํ?
- (ข) สจฺจา สมฺมทยสจจํ?
- (ก) มคฺโค มคฺคสจจํ?
- (ข) สจฺจา นิโรธสจจํ?

(ข) ปจฺจนีํ

- ๕. (ก) น ทุกฺขํ น ทุกฺขสจจํ?
- (ข) น สจฺจา น สมฺมทยสจจํ?
- (ก) น ทุกฺขํ น ทุกฺขสจจํ?
- (ข) น สจฺจา น นิโรธสจจํ?
- (ก) น ทุกฺขํ น ทุกฺขสจจํ?
- (ข) น สจฺจา น มคฺคสจจํ?
- (ก) น สมฺมทโย น สมฺมทยสจจํ?

- (ข) น สจจา น ทุกขสจจ?
- (ก) น สมุทโย น สมุทยสจจ?
- (ข) น สจจา น นิโรธสจจ?
- (ก) น สมุทโย น สมุทยสจจ?
- (ข) น สจจา น มคคสจจ?
- (ก) น นิโรธ น นิโรธสจจ?
- (ข) น สจจา น ทุกขสจจ?
- (ก) น นิโรธ น นิโรธสจจ?
- (ข) น สจจา น สมุทยสจจ?
- (ก) น นิโรธ น นิโรธสจจ?
- (ข) น สจจา น มคคสจจ?
- (ก) น มคโค น มคคสจจ?
- (ข) น สจจา น ทุกขสจจ?
- (ก) น มคโค น มคคสจจ?
- (ข) น สจจา น สมุทยสจจ?
- (ก) น มคโค น มคคสจจ?
- (ข) น สจจา น นิโรธสจจ?

๒. การแปลคำต่อคำ

๕. สจจยมก – สัจจยมก/

๑. ปณตติวโร – วาระเป็นเครื่องแสดงซึ่งการบัญญัติ/

(ก) อุทเทโส – การยกขึ้นแสดง/

๑. จตตาริ – ๔ ประการ/ สจจา นิ – ความจริงทั้งหลาย/

- [๑] ทุกขสจจ – ความจริงคือความทุกข์/
- [๒] สมุทยสจจ – ความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม/
- [๓] นิโรธสจจ – ความจริงคือความดับลง/
- [๔] มคคสจจ – ความจริงคือหนทาง/

๑. ปทโสธนวาโร – ปทโสธนวาร/

(ก) อนุลโหม – อนุลโหม/

- ๒. (ก) ทุกข์ – ความทุกข์/ ทุกขสจจ? – เป็นความจริงคือความทุกข์?/
- (ข) ทุกขสจจ – ความจริงคือความทุกข์/ ทุกข์? – เป็นความทุกข์?/
- (ก) สมุทโย – สมุทัย/ สมุทยสจจ? – เป็นความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม?/
- (ข) สมุทยสจจ – ความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม/ สมุทโย? – เป็นสมุทัย?/
- (ก) นิโรธ – นิโรธ/ นิโรธสจจ? – เป็นความจริงคือความดับลง?/
- (ข) นิโรธสจจ – ความจริงคือความดับลง/ นิโรธ? – เป็นนิโรธ?/
- (ก) มคโค – หนทาง/ มคคสจจ? – เป็นความจริงคือหนทาง?/

(ข) มคฺคสจฺจํ – ความจริงคือหนทาง/ มคฺโค? – เป็นหนทาง?/

(ข) ปจฺจนิกํ – ปจฺจนิกะ/

๓. (ก) น ทุกฺขํ – ที่มีใช้ความทุกข์/ [รูป – รูป]/ น ทุกฺขสจฺจํ? – ไม่เป็นความจริงคือความทุกข์?/

(ข) น ทุกฺขสจฺจํ – ที่มีใช้ความจริงคือความทุกข์/ [รูป – รูป]/ น ทุกฺขํ? – ไม่เป็นความทุกข์?/

(ก) น สมุทฺทโย – ที่มีใช้สมุทัย/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น สมุทฺทยสจฺจํ? – ไม่เป็นความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม?/

(ข) น สมุทฺทยสจฺจํ – ที่มีใช้ความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม/ [รูป – รูป]/ น สมุทฺทโย? – ไม่เป็นสมุทัย?/

(ก) น นิโรธํ – ที่มีใช้นิโรธ/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น นิโรธสจฺจํ? – ไม่เป็นความจริงคือความดับลง?/

(ข) น นิโรธสจฺจํ – ที่มีใช้ความจริงคือความดับลง/ [รูป – รูป]/ น นิโรธํ? – ไม่เป็นนิโรธ?/

(ก) น มคฺโค – ที่มีใช้หนทาง/ [ธมฺโม – ธรรม]/ น มคฺคสจฺจํ? – ไม่เป็นความจริงคือหนทาง?/

(ข) น มคฺคสจฺจํ – ที่มีใช้ความจริงคือหนทาง/ [รูป – รูป]/ น มคฺโค? – ไม่เป็นมรรค?/

๒. ปทโธธณฺมุลกุกวาวโร – วาระเป็นเครื่องแสดงซึ่งการอธิบายคำของบทโดยยึดบทประธานเป็นหลักดุจกงจักร/

(ก) อนุโลม – อนุโลม/

๔. (ก) ทุกฺขํ – ความทุกข์/ ทุกฺขสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความทุกข์?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ สมุทฺทยสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม?/

(ก) ทุกฺขํ – ความทุกข์/ ทุกฺขสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความทุกข์?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ นิโรธสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความดับลง?/

(ก) ทุกฺขํ – ความทุกข์/ ทุกฺขสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความทุกข์?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ มคฺคสจฺจํ? – เป็นความจริงคือหนทาง?/

(ก) สมุทฺทโย – สมุทัย/ สมุทฺทยสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ ทุกฺขสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความทุกข์?/

(ก) สมุทฺทโย – สมุทัย/ สมุทฺทยสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ นิโรธสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความดับลง?/

(ก) สมุทฺทโย – สมุทัย/ สมุทฺทยสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ มคฺคสจฺจํ? – เป็นความจริงคือหนทาง?/

(ก) นิโรธํ – นิโรธ/ นิโรธสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความดับลง?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ ทุกฺขสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความทุกข์?/

(ก) นิโรธํ – นิโรธ/ นิโรธสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความดับลง?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ สมุทฺทยสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม?/

(ก) นิโรธํ – นิโรธ/ นิโรธสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความดับลง?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ มคฺคสจฺจํ? – เป็นความจริงคือหนทาง?/

(ก) มคฺโค – หนทาง/ มคฺคสจฺจํ? – เป็นความจริงคือหนทาง?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ ทุกฺขสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความทุกข์?/

(ก) มคฺโค – หนทาง/ มคฺคสจฺจํ? – เป็นความจริงคือหนทาง?/

(ข) สจฺจา – ความจริงทั้งหลาย/ สมุทฺทยสจฺจํ? – เป็นความจริงคือความเกิดขึ้นพร้อม?/

(ข) น สจจา – ที่มีใช้สัจจะ/ [ธมฺมา – ธรรมทั้งหลาย]/ น นิโรธสจฺจํ? – ไม่เป็นความจริงคือความดับลง?/

๓. การแปลโดยความ

สัจจยมก

๑. ปณัตติวารอุทเทส

[๑] สัจจะ ๔ คือ

๑. ทุกขสัจ (ความจริงคือทุกข์)
๒. สมุทยสัจ (ความจริงคือเหตุให้เกิดทุกข์)
๓. นิโรธสัจ (ความจริงคือความดับทุกข์)
๔. มัคคสัจ (ความจริงคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)

๑. ปทโสธนวาร

อนุโลม

[๒] ทุกข์	เป็นทุกขสัจใช้ใหม่	ทุกขสัจ	เป็นทุกข์ใช้ใหม่
สมุทัย	เป็นสมุทยสัจใช้ใหม่	สมุทยสัจ	เป็นสมุทัยใช้ใหม่
นิโรธ	เป็นนิโรธสัจใช้ใหม่	นิโรธสัจ	เป็นนิโรธใช้ใหม่
มรรค	เป็นมัคคสัจใช้ใหม่	มัคคสัจ	เป็นมรรคใช้ใหม่ (๑๐)

ปัจจนิกะ

[๓] สภาวะธรรมที่ไม่เป็นทุกข์	ไม่เป็นทุกขสัจใช้ใหม่
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นทุกขสัจ	ไม่เป็นทุกข์ใช้ใหม่
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสมุทัย	ไม่เป็นสมุทยสัจใช้ใหม่
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสมุทยสัจ	ไม่เป็นสมุทัยใช้ใหม่
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นนิโรธ	ไม่เป็นนิโรธสัจใช้ใหม่
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นนิโรธสัจ	ไม่เป็นนิโรธใช้ใหม่
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมรรค	ไม่เป็นมัคคสัจใช้ใหม่
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมัคคสัจ	ไม่เป็นมรรคใช้ใหม่ (๑๑)

๒. ปทโสธนมูลจกการ

อนุโลม

[๔] ทุกข์	เป็นทุกขสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นสมุทยสัจใช้ใหม่
ทุกข์	เป็นทุกขสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นนิโรธสัจใช้ใหม่
ทุกข์	เป็นทุกขสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นมัคคสัจใช้ใหม่ (๑๒)
สมุทัย	เป็นสมุทยสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นทุกขสัจใช้ใหม่
สมุทัย	เป็นสมุทยสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นนิโรธสัจใช้ใหม่
สมุทัย	เป็นสมุทยสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นมัคคสัจใช้ใหม่ (๑๓)
นิโรธ	เป็นนิโรธสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นทุกขสัจใช้ใหม่
นิโรธ	เป็นนิโรธสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นสมุทยสัจใช้ใหม่
นิโรธ	เป็นนิโรธสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นมัคคสัจใช้ใหม่ (๑๔)
มรรค	เป็นมัคคสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นทุกขสัจใช้ใหม่
มรรค	เป็นมัคคสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นสมุทยสัจใช้ใหม่
มรรค	เป็นมัคคสัจใช้ใหม่	สัจจะ	เป็นนิโรธสัจใช้ใหม่ (๑๕)

ปัจจุบันีกะ

- [๕] สภาวะธรรมที่ไม่เป็นทุกข์ ไม่เป็นทุกข์สังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นสมุทยสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นทุกข์ ไม่เป็นทุกข์สังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นนิโรธสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นทุกข์ ไม่เป็นทุกข์สังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นมคคสังขใจไหม (๑๖)
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสมุทัย ไม่เป็นสมุทยสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นทุกข์สังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสมุทัย ไม่เป็นสมุทยสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นนิโรธสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสมุทัย ไม่เป็นสมุทยสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นมคคสังขใจไหม (๑๗)
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นนิโรธ ไม่เป็นนิโรธสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นทุกข์สังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นนิโรธ ไม่เป็นนิโรธสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นสมุทยสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นนิโรธ ไม่เป็นนิโรธสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นมคคสังขใจไหม (๑๘)
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมรรค ไม่เป็นมคคสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นทุกข์สังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมรรค ไม่เป็นมคคสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นสมุทยสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นมรรค ไม่เป็นมคคสังขใจไหม
สภาวะธรรมที่ไม่เป็นสังขจะ ไม่เป็นนิโรธสังขใจไหม (๑๙)^๕

สรุป

สัจจยมากกว่าด้วยเรื่องของ "สังขจะ" หรือความจริงที่มีอยู่ ๒ ระดับ ได้แก่ **สมมติสังขจะ** และ **ปรมัตถสังขจะ** โดยสมมติสังขจะเป็นความจริงตามสมมติของสังคม เช่น การตั้งชื่อสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้สามารถสื่อสารและใช้งานได้ในชีวิตประจำวัน ส่วนปรมัตถสังขจะเป็นความจริงขั้นสูงสุดที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นความจริงแท้ เช่น อริยสัจ ๔ ซึ่งประกอบไปด้วย:

^๕ อภิ.ย. (ไทย) ๓๘/๑-๕/๓๕๔.

๑. **ทุกข์สัง** ความจริงของทุกข์ หรือความไม่สบายกายและใจที่เกิดจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย รวมทั้งปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต

๒. **สมุทัยสัง** ความจริงของเหตุแห่งทุกข์ คือ ตัณหา หรือความปรารถนาที่ทำให้เกิดทุกข์

๓. **นิโรธสัง** ความจริงของการดับทุกข์ คือ การหยุดตัณหาและการหลุดพ้นจากทุกข์

๔. **มรรคสัง** ความจริงของหนทางดับทุกข์ คือ มรรค ๘ อันเป็นวิถีปฏิบัติที่นำไปสู่การดับทุกข์ การศึกษาเรื่องสังจะมีจุดประสงค์ ๓ ประการ คือ:

๑. **ญาณปริญญา** การรู้จักความจริงของสังจะทั้ง ๔ อย่างถูกต้อง

๒. **ตริณปริญญา** การพิจารณาและตรวจสอบสังจะเหล่านี้ในชีวิตจริง

๓. **ปหานปริญญา** การกำจัดทุกข์ด้วยการละเหตุแห่งทุกข์ คือ ตัณหาด้วยการปฏิบัติตามมรรค ๘

ข้อคิดตามหลักธรรม

๑. **การรู้เท่าทันความจริงของชีวิต** การศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องสังจะช่วยให้เราตระหนักถึงความจริงแท้ของชีวิต โดยเฉพาะความทุกข์ที่ทุกคนต้องเผชิญ ซึ่งการรับรู้ความจริงนี้ทำให้เรามองชีวิตอย่างมีสติและไม่ประมาท

๒. **การละกิเลสและการพ้นทุกข์** การพิจารณาสมุทัยสังช่วยให้เราเข้าใจว่าต้นเหตุคือรากฐานของความทุกข์ การปฏิบัติมรรค ๘ เป็นวิธีที่จะช่วยกำจัดต้นเหตุ ซึ่งเป็นทางสู่การหลุดพ้น

๓. **การใช้ชีวิตด้วยความซื่อสัตย์** สังจะในแง่ของการเป็นคนซื่อสัตย์จริงใจเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ช่วยสร้างสังคมที่ดี มีความไว้วางใจและช่วยให้คนมีชีวิตที่มีคุณค่า

การปฏิบัติตามหลักธรรมนี้จะนำไปสู่ชีวิตที่มีสติ ปราศจากความยึดมั่นในสิ่งสมมติ และสามารถละจากความทุกข์ได้